

16-jaepieraaste
vaeljehke tjieltine

SKIEREDEN 11. – 12 – B. 2011

TJIELTESTÅVROE- & FYLHKENDIGKIEVEELJEME

BÆJHKOEHTÆJJAH:

Stortingets informasjonsseksjon jih Avis i Skolen

Akte jielije demokratije almetjh
daarpesje mah leah edtjohke.
Almetjh goh datne

DEMO-KRATIJE

Akte jielije demokratije årrojh daarpese, dovne noerh jih voresh, mah aamhtesi åvteste gæmhpoeh. Mah sijhtieh daam laantem darjodh, gusnie årroeminie, aktem buerebe sijjiem jieledh. Nåhtedh daam heftem eadtjohkelaakan juktie aamhtesh gaavneth mah datne tuhtjh vihkeles, jih åahpenh aamhtesigujmie eensilaakan. Jalts datne ih maehtieh steeemmedh annje, dle maahtah gellilaakan tsevsiedidh.

Skiereden 12. b. dle tjelteståvroe-jih fylhkendigkieveeljeme Nöörjesne (säemies tjeltine aaj skiereden 11. b.). Jis jarkelimmien sijhtebe dle tjoerebe eadtjohke årrodh. Jalts Nöörje akte demokratijen laante, demokratije ij naan buajhcoesvoete. Muvhth laanth maehtieh stuvrel-gamme årrodh aktede diktatovreste, aktede dæhkeste jallh aktede krirreste – bieelen frije veeljemh.

Jeatjah laantine anarkije jih laakehth-voete reerieh. Aktene demokratijesne dah årrojh frije, tjeakoes veeljemisnie veeljeh gieh edtjeh stuvredh. Daah veeljemh leah daamtaj.

Soptsestidh maam sãjhta, religiovne-frijjevoete, reakta jijtjemse årgani-seradidh, almetjereaktide krööhkestidh, reaktajearsoesvoete jih frije preesse leah vihkeles væhtah aktene demokratijesne.

Elektrovneles steemmadimmie

Mandal tjelte lea voejhkeleminie steem-mereaktaalterem vueliedidh 16 jaepien raajan, jih voejhkeleminie elektrovneles steemmem vedtedh tjelteståvroe-jih fylhkendigkieveeljemisnie 2011.

LAAVENJASSE

Dah mah 16 jaepien båries maehtieh veeljemisnie steemmadidh dov tjeltesne? Mij lea elektrovneles steemmadimmie?

Daesnie vielie bievnes gaavn: www.valg.dep.no

LOHKEHTÆJJSE

Heeftesne faaktateeksth jih jijnjh laavenjassh. Dah laavenjassh eah leah giehtjedimmiegħtjelassh teekstide, bene haestiedieh learoehkidie eadtjohkelaakan barkedh heeftine. Jijnjh dejstie laavenjassijste leah ektiedamme plaeriej ållermaehteme aamhtesijstie veeljemegħemposne. Dah jeanatjommes plaerieh faalehtieh namhtah plaerieh abpe klaassese veeljemisnie. Mijjeh sijhtebe juvnehtidh datne goh lohkehtæjjja heeftem åvtelhbodti vuartesjh, juktie mielem åadtjoeh misse datne sijhth leavloem biejjedh ööhpehtimmesne, jih mah laavenjassh dijjieh edtjede prioriteradidh. Datne aktem åenehks bħikkedimmien lohkehtæjjse, jih jeatjah laavenjassh heeftese gaavnha daesnie www.aviskolen.no.

MO TJIELTE

Gaajhkh maanah reaktoem utnieh jearsoes jih evtie-dien byjreskinie byjjenidh. Dah mah dov skuvlesne sjæjsjalimmieh vaeltieh, jih dah mah tjieltem stuvrieh gusnie datne årroeminie, pryövoeh dutnjien goh learohke jih årroje mujtesh aavoen, jieleden jih jearsoesvoeten bijre vedtedh. Håhkoe lea maana-jih noeretijje dan fijne jih ræjhkoes dåjresh vadta goh gåarede.

Akte stoerre joekehtse aktene stoerre staaresne byjjenidh viertiestamme aktene onne tjeltesne årrodh. Jalts jeenjesh juhtieminie Nöörjesne, dah jeanatjommes seamma tjielten sisnjelen årroeh.

Maanatjirkijen
äejvielaavenjas lea maanaj iedtjh byögkelesvoeten jih privaten vööste eadtjoestidh, jih giehtjedidh guktie maanaj byjjenimmienuepieh skearkagieh.

Maanaj jih noeri SOPTSESALMETJE

Gaajhkh tjielth edtjieh aktem maanatjirkijem nammohtidh, jallh soptses-almetje, guhte edtja maanaj aamhtesem soptsestidh, Soejkesje- jih bigkemelaakan mietie. Muvhtene lehkesne laantesne daate öörnege hijvenlaakan jáhta, mearan jeatjah lehkine näake.

Maanatjirkije daam aamhtesem eensilaakan krööhkesti, jih barke-minie guktie gaajhkh laanten tjielth edtjieh maanide krööhkestidh – aaj bigkemeaamhtesisnie.

LAAVENJASSE 1

Gosse skuvlese skuvleste vaedtsieminie, darjomigujmie giehteleminie eejeh-tallemissie jallh ajve slaajperdemine, datne naan aejkien onderdh guktie naemhtie sjidteme?

- Man bijre onderdh dov tjeltesne?
- Maam tuhtjh byöroe jeatjahaakan årrodh?
- Mannasinie ij leah naemhtie?
- Mannasinie ij jarkelimmie sjidth?
- Gieh maeh tieh maam akt dejnie darjodh?
- Mah illedahkh sijhtieh aktede jarkelimmeste sjidtedh?
- Gieh sijhtieh jarkelimmien vööste årrodh?

LAAVENJASSE 2

Tjaelieh aktem lohkijeprieviem akten plaaran gusnie datne/klaasse gyhtjelassh gihtjh/gihtjie dejtie mah muenieh dov tjeltesne.

LAAVENJASSE 3

Guvvedh tjielten vähtam

- Mij lea tjielten vähta?
- Gåessie tjieltesov væhtam åadtjoeji?

Mannasinie TJIELTH utnebe?

Dihle nöörjen baakoe kommune lea dehtie fraansken baakoste commun, mij båata dethie laatinen baakoste communis, man ulmie lea "tjåenghkies".

Jaepien 1837 Stoerredigkie moeni Nöörjem tjeltine juekedh. Stoerredigkie aaj daelie laakh dorje mij soptseste mah laavenjassh tjelth tjueriah darjodh. Dihle dannasinie tjelth jijnjh beetnegrh staateste åadtjoeh.

Gieh mov tjeltesne muenieh?

Gaajhkine tjeltine (bielelen Oslo jih Bergen)
göökte äejvieh: Tjielten äejvie jih Raerieälma.
 Oslo jih Bergen staarereraeriem utnieh (goh akte reerenasse) jih aktem staarereraerien åvtehkem (goh akte staateministere). Lissine äejvieh utnieh.

Dihle **äejvie** staareståvroen tjåanghkoe stuvrie jih lea tjelten riektelest tjirkije. Dihle aaj staaren uvtemes almetjeveeljeme tjirkije, jih staaten åaredæjja olkese.

Dihle joekehtse dej göökte äejvieh gas-kem lea tjelten äejvie lea tjelten stavrostveeljeme. Seammalaakan goh learohkeraerie sov åvtehkem veeljie. Dah mah edtjeh tjelteståvrosne tjahkasjdh veeljesuvvieh dejstie mah tjeltesne årroeminie tjelte-

stavroeveeljemisnie Dan bijre edtjh vielie lieredh daennie heeftesne.

Raerieälma akte almetje mij barkoem ohtseme, jih barkosne tjahkan sjædta jalts tjelten äejviem molse. Tjelten äejvie veeljesåvva åajvahkommes njeljie jaepide. Mahte gaajhkoh tjelten äejvieh Nöörjesne (430) daam barkoem utnieh ellies tijen. Säemies smaave tjeltine ij leah daerpies vielie goh bieliebarkoe. Raerieälma lea bijjemes åvtehke gaajhkide dñenesjidie mejtie tjel vadta altese årroejidie. Vuesiehimmien gaavhtan: Praedtiesuerkie, sjiekedimmie, paarke jih gaarsjelimmie, sujteme jih hokse, skuvle jih maanagiert.

Tjelten baalhkah

Daelie datne aktene skuvlesne vaadtsah maam tjelte bigkeme jih eekie. Tjelte skuvlegærjide maaksa mejtie åadtjoeh löönedh, baalhkah lohkehtæjjide, sjiekedimmie jih gorredimmie skuvleste. Dah beetnegrh tjeltese båetih goh skaehtie årroejistie. Lissine tjelte beetnegrh staateste åadtje.

Mah jeatjah baalhkah tjelte åtna?

Gihtjh gäetesne mah skaehtie jih maaksoeh dov fuelhkie tjueriah maeksedh tjeltese?

Jaepien 2007 tjelten maaksoeh lin naemhtie:

29 %

25 %

11 %

8 %

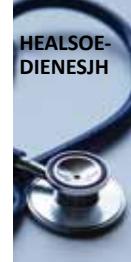
7 %

7 %

5 %

4 %

4 %

SUJTEMEN JIH HOKSE

MAADTHSKUVLE

MAANAGIERTE

TEKNIHKEN
DÍNESJH

REEREMEN
TJÅENGHKIES
MAAKSOEH

SOSIJALE,
MAANAVAAR-
JELIMMIE

GAETIE, FASSEL-
DIMMIE,
JIELEME

HEALSOE-
DIENESJH

GÆRHKOE
JIH
KULTUVRE

SOPTSESTIDH MAAM SÆJHTA & DEMOKRATIJE

Maadthlaakesne (suehpeden 17.b. -1814) tjåådtje gaajhkesh frijjevoetem utnieh sопtestidh. Dih te sæjhta jiehtedh mijjeh maehtebe tjaeledh, jiehtedh jallh mиeledh mahte saht maam. Plaerih, raadijove jih TV (maassemeeedijah) daam frijjevoetem gellielaakan nähtadieh. Aktene demokratiesne maassemeeedijah maehtieh laejhtedh dejtie mah faamoem utnieh.

BYÖGKELESVOETELAAKE

Nöörjesne aktem laakem utnebe mij årroejidie reaktoem vadta påastem lohkedh mij registreradamme sjædta gosse båata jallh seedtesåvva vuesiehtimmien gaavhtan tjielte-ståvrose, fylhkendægkan jallh stoerredægkan. Jijnjh journalisth leah væjkele daam reaktoem nuhtjedh.

Dannasinie mijjeh plaerielohkijh maehtebe murreds saer- nieh åadtjodh mej bijre mijjeh pryöjjadibie. Plaeriej gielhtie dle dovne bigkeme jolle gäeteste aktene lühke byjresisnie, maaksoelissiehtimmieh, vijredimmieh geajnojste jih vijrie-såbpoe orrijamme jallh soejkesjh jorkesamme, dannasinie almetjh voerkes sjidteme maam dah politihkerh digkiedieh.

FAAKTA

ALMETJH NÖÖRJESNE
LEAH VEARTEN BÖÖREMES
PLAERIEH LOHKEDH
Dannasinie Nöörje dan guhkies,
jih desnie dan gellie smaave
tjielth jih sijjeh, dle 226 ovmessie
plaerih olkese bætih mejtie
maehtebe dongkedidh

Naemhtie

NES TJIELTE stuvresåvva

Nöörje lea jaepien 2011 juakeme 430 tjieltinge. Dah tjielth leah gaajh joekehts dovne gosse geografijen, arealen jih almetjelähkoen bijre. Bijnellen lehkiem dejstie tjieltingste unnebe goh 5000 årojh utnieh, jih 12 tjielth vielie goh 50 000 årojh utnieh. Dannasinie geerve dan siejhme nöörjen tjielten bijre soptsestidh. Dihle mij lea seamma dejtie jeanatjommes tjieltinge, bielelen Oslo jih Bergen, lea guktie dah leah örnedamme. Mijjeh stuvremem tjieltingste gööktine juekebe:

1

Poltihkeles
stuvreme

2

Reereme

**POLTIHKELES
STUVREME:**
Tjielteståvroe tjielten
åejveste stuvresåvva.

REEREME:
Raerieålmoste
stuvresåvva.

FAAKTA

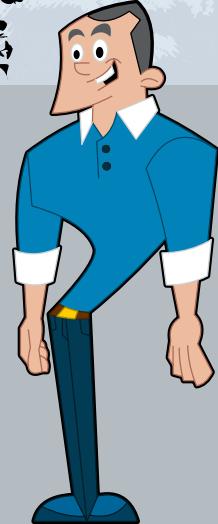
Voenges byögkeles kontovrh
mah eah leah tjielten:

Likningekontovre,
lientsiekontovre, pollise,
NAV, hearrakontovre/
gärhkoekontovre.

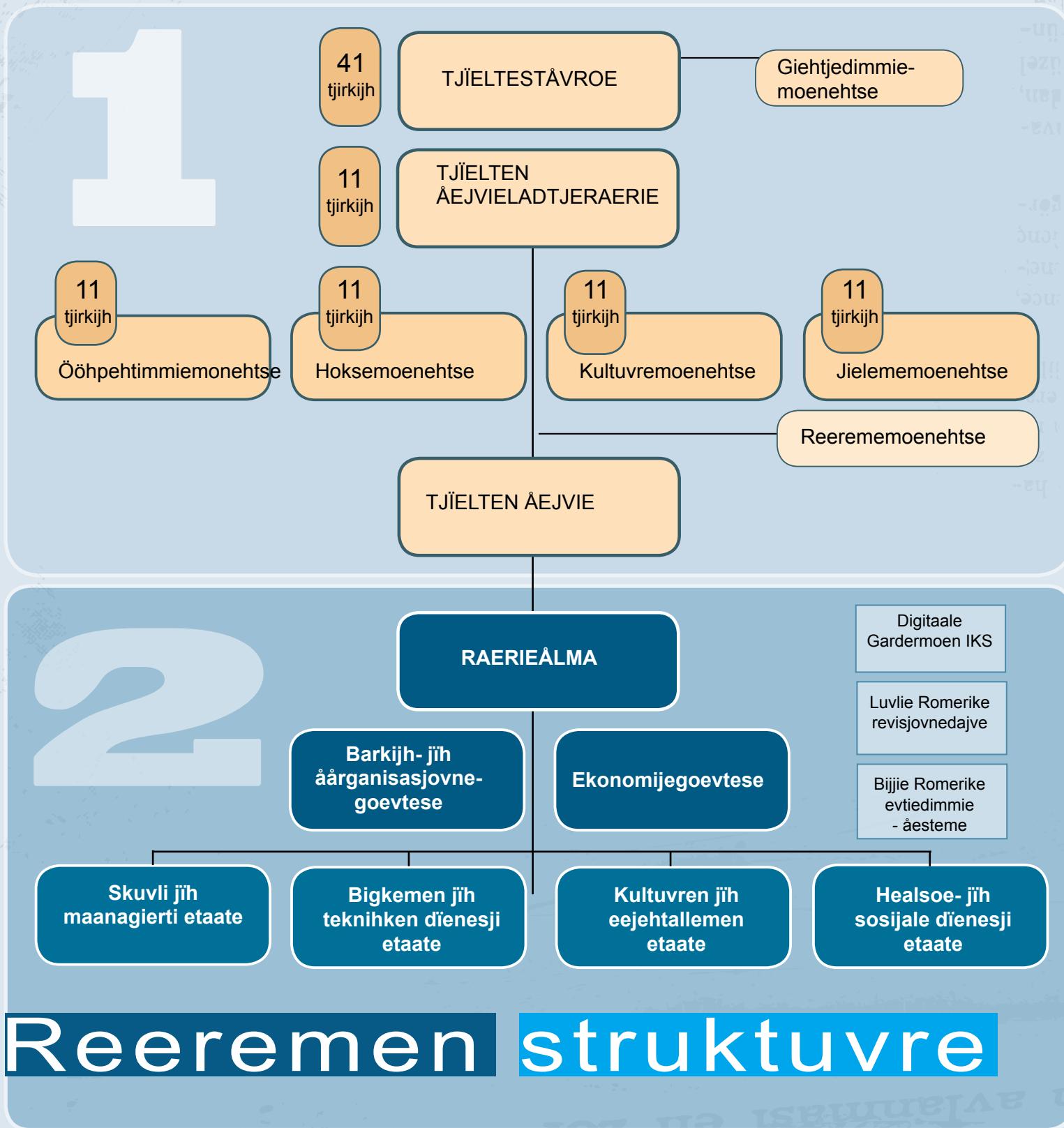
LAAVENJASSH**AKTE KANDIDAATE**

Plaerine bievnesh jijnjh ovmessie almetji bijre,
dejstie åehpemes almetjistie dan "siejhme
ålmese voenese". Dennie voenges plaeresne
åajvahkommes voenges åehpies almetjih.

Gaavn aktem tjaalegem aktine åehpies
almetjinie mij lea sjyöhtehke daennie
tjielteståvroeveeljemisnie.

Politihkeles struktuvre

Reeremen struktuvre

LAAVENJASSE 1

Mannasinie daate almetje plaeresne daan biejjen?

LAAVENJASSE 3

Politihkere-collage.

Tjööngkhk tjaanghkan jijnjh guvvieh politihkeristie dejstie voenges plaerijste dej biejjie veeljemen åvtelen

LAAVENJASSE 2

Lohkh abpe tjaalegem (gihtjehtimmiem). Tjaelieh golme bïevnesh mejtie åadtjoejih daejredh mænnagan aamhesem lohkeme.

Tjaelieh golme gyhtjelassh mejtie sijhth almetjem gihtjedh.

- 1
- 2
- 3

- 1
- 2
- 3

Tjielten baakoelæstoe

BAAKOEVÆJROE

Baakoe/diejvesh	Buerkiestimmie/plierebaakoe
Læstoe-dievtese	Akte almetje mij lea guhkene vuelnie krirrien læstosne, jih onne nuepiem åtna veeljemesovvedh.

GAAVNH ukstie baakoeħ
plaerine mah leah tjielten jih
veeljemen bijre.

BIETSKEDH dejtie olkese jih
lijmesjh baakojde goeresne
vuelielisnie.

TJAELIEH aktem buerkie-
stimmien jallh gaavnħ aktem
plierebaakoem

TJIELTESTÅVROEVEELJEME 2011

Geahča suohkana ruovttusiiddu. Válga.

Vuarterejh tjielten gäetiesæjroem. Veeljeme.....

Gusnie dīhte gäetie gusnie dov eejhateg edtjeh steemmadidh?

Mej aamhtesi bījre plaerie(h) jeenjemes tjaaleme dej minngemes biejziej veeljemen åvtelen?

.....

.....

Goorehth mejtie akte aamhtese mej bījre dah kriiriah leah ovgeahpan?

.....

.....

KRIRRIENOMME

Steemmh 2007

Steemmh 2011

Jarkelimme +/-

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

LAAVENJASSE

**DOV tjielte
kraannatjeltigujmie
laavenjostoe?**

Namsos, Namdalseid, Fosnes jīh Overhalla Noerhete-Trööndelagesne syökeme aktem laavenjostoem tseegkedh dan maam gohtje ektietjieltemaallen mietie. Tjielth edtjeh annjebodts laavenjostedh daejnie suerkine dennie orre ektietjieltesne: Maanavaarjelimmiedienesje, Byjrese-jīh laanteburrierereme, Evtiedimmiekontovre, Skaehtiek-rievije, Tjieltebijjiedåaktere, Dåaktere-vaep tiediennesje jīh IT.

Nåhtedh
tjielten gäetie-
sæjroem!

MOV

FYLKE

Fylhkentjielte dejtie aamhtesidie voebnesje mah leah fer stoerre ihke fierhte tjielte maahta dejtie oktegh haalvedh, jallh aamhtesh mah tjieldti dåaresth juhtieh.

Nöörje 19 fylkine juakeme.
Oslo dovne tjielte jih fylke.

Tsagkesh www.norge.no
jih gaavn h dov fylken gætiesæjroem.

Man gellie naestieh sæjroe
åadtjeme? Govhte naestieh
jeenjemes. Guktie dov miele dov
fylken gætiesæjroen bijre?
Mij akt desnie man bijre sijhth
vielie daejredh?

Jåarheöhpethimmie

Mah jáarheskuvlh dov fylkesne
gåavniesieh? Maahta veeljedh guktie
sijhth? Mennie åesesne lea jáarhe-
skuvlem vaedt sedh?

Geerveöhpethimmie

Mij lea geerveöhpethimmie?

Baeniehealsoedienesje

Man guhkiem maahtah namhtah
baeniehealsoedienesjem åadtjodh?

Fylkengeajnoeh

Mah fylkengeajnoeh dov tjeltesne?

Skuvleskovte

Gaavneht gie maahta namhtah
skuvleskovtem krüvedh?

Trafihkejearsoesvoetebarkoe

Mov fylkesne medtie barkih.

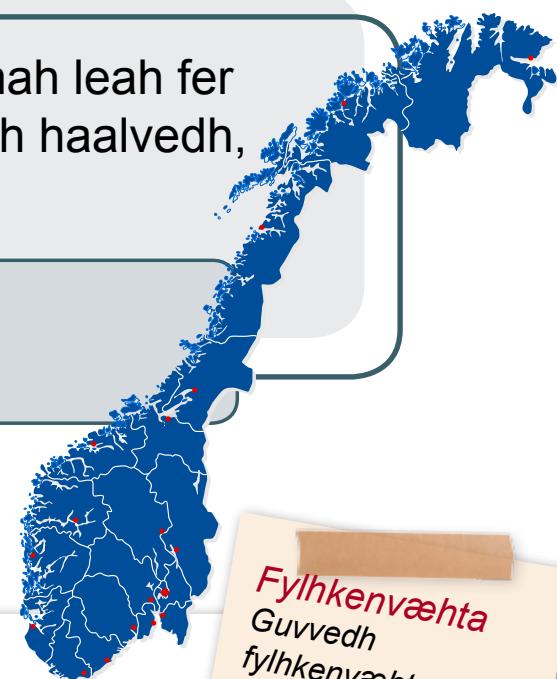
Byrese jih klijma

Goerehth mejtie fylkentjielte såemies
projekth åtna dov tjeltesne mah leah
byrese-jih klijmagyhtjelassi bijre?

Gubpede beetnegh bætieh?

Fylkhk beetnegh åadtje
fylkenskaehoste, maaksojste jih
sertiestimmijste staateste. Fylh-
tjielte jijnjh millijovnh vadta
dhaarjojne ovmessie råajva-
rinnide.

Vuarterjh Dåarjoe jih
gaavneht meijtie maam akt
misze maahta sjyötehke
årodh dov lihkes byresasse
(murredsiebrie, årrojesiebrie,
gaarsjelimmiesiebrie, siebrie)
dhaarjoem syökedh. Dah ohtsemh
tjeltese seedtesuvvih, mij dejtie
vihth fylkenålmeese seedtieh.

Fylkenvæhta
Guvvedh
fylkenvæhtam.
Mij fylkenvæhta
vusehte.
Gæssie fylke sov
jijtse fylkenvæhtam
åadtjoeji?

LAAVENJASSE

Gaavn h dov fylken daesnie:

<http://kart.norge.no>

Mah tjelth raastem utniah dov
tjelten vöste?

OSLO:

- Mah staarebielieh raastem
dov staarebealan utniah?
- Jis Oslosne årroeh maahtah
gaavnehtidh man gellie årrojh
mah dov staarebielesne
årroeminie?

Bijjelen lehkiem dejstie tjeltejste
(430) vaenebe goh 5000 årrojh
utniah

- Guktie dov fylkesne?
- Man gellie tjelth vielie goh
5000 årrojh utniah dov
fylkesne?

Mij plaeride /mah plaerieh dov
tjelten/staarebielien bijre tjaala/
tjaelieh?

Klaasse maahta plaeresne vuartsidh mij dej hiejmesijien bijre tjaalasåvva, golme våhkoh veeljemen åvtelen.

Bietskedh jallh ryöknh gaajhkide saernide mah leah tsiehkiej bijre gusnie tjelte jallh fylkentjelte diedtem utnies.

Jiehtieh dov mieleml

Datne nuepiem åtnah politihkem tsevtsedh dov fylkesne, bielelen jijtje eadzjohke politihkerinie ároodh. Árojeskraejrie: Jis vielie goh 500 ároojh akten raeriestimmien duekesne tjåadtjoeh, fylkendigkie diedtem åtna aamhesem gietedidh. Raeriestimmie tjuara fylkentjelten giehtedimmien bijre ároodh.

Govlehtimmieh:

Daesnie soejkesjh gaavnih mejtie dov fylkentjelte evtiedeminie. Datne aaj bievnesh govlehtimmiemierieh bijre gaavnih jih plearoeh.

Gihtjemetæjmoe:

Datne maahtha gyhtjelassh gihtjedh ryökteth fylkendægkan. Tjuara gyhtjelassem seedtedh minngemes göökte biejjieh fylkendigietjåanghkoen åvtelen.

Nedtesoptsese fylken æjvine:

Maahta dej jeenjemes fylken æjviegujmie jih mubpie æjviegujmie daamtaj nedtesne soptestidh, jih dah aktem vihties tjåanghkoetijjem utnies fierhten våhkoen.

Dah ároojh tjirkijh fylkendægkan veeljeh, jih díhte politihkeles åvteke lea goh tjeltesne akte æjvie.

Dov fylke aktem jijtse fylkendigkiem noeride åtna?

Jis jaavoe, mej laavenjassigujmie daate fylkendigkie åådtje barkedh?

Naaken dov tjelteste meatan?

FYLHKENDIGKIEVEELJEME mov fylkesne

Fylken nomme

Gubpede nomme båata?

Fylkentjelte stuvresåvva goh akte tjelte.

FYLHKE = TJIELTE

FYLHKENDIGKIE = TJIELTESTÅVROE

FYLHKENMOENEHTSE = TJIELTEN ÅEVIELADTJERAERIE

FYLHKEN ÅEVIE = TJIELTEN ÅEVIE

FYLHKEN RAERIEÅLMA = RAERIEÅLMA

Man gellie lítsegħi fylkendigkesne dov fylkesne? /staareraeresne (Oslo jih Bergen)

Gusnie fylkendigkie tjåanghkoeh åtna dov fylkesne?

Guktie fylken æjvien nomme?

Akte politihkere maahta tjirkijinie ároodh dovne aktene tjelteståvrosne jih aktene fylkendigkesne?

Mah kriwieh leah meatan fylkendigkesne?

KRIRRIENOMME

Man gellie
tjirkijh 2007

Man gellie
tjirkijh 2011

FAAKTA

Fylkentjelte diedtem åtna gaskem jeatajħ jaarrkeööhpehtimmien jih voenges ektieskovhien åvteste.

BAAKOE Kroesse

Ø	B	V	C	B	T	Y	M	M	I	R	U	U	S
N	M	E	O	S	K	U	V	L	E	P	P	O	K
K	O	E	N	R	A	E	R	I	E	Å	L	M	A
F	Y	L	H	K	E	N	T	J	I	E	L	T	E
O	T	J	I	E	L	T	E	L	L	D	V	Y	H
P	C	E	B	N	E	F	Y	L	H	K	E	U	T
A	L	M	E	T	J	E	L	Å	H	K	O	E	I
Z	W	E	T	K	B	U	D	S	J	E	D	T	E

Gaavn̄ gaajhkide baakojde
 læstosne baakoekroessen
 baalte. Dah baakoeh leah dovne
 riekte jih våålese. Nåhtedh
 vihtesjimmiepeannam jallh biejh
 gievliem baakoej bijre aktine
 plæjjoehkinie jallh peannine.

BUDSJEDTE
 VEELJEME
 TJIELTE
 ALMETJELÅHKOE
 RAERIEÅLMA

SKUVLE
 FYLHKENÅLMA
 SKAEHTIE
 FYLHKE

Avis i Skolen
 Kongensgt. 14, 0153 Oslo
 Tell.: 22 86 12 00
 E-påaste ss@mediebedriftene.no
www.avisiskolen.no

Avis i Skolen dajvekontovrh:

- Agder - www.aisagder.net
 v. Sven Fjeldal, e-påaste: sfj@fmva.no, tell.: 38 17 68 20/473 70 941
- Hordaland - www.ais-vest.net
 v. Johannes Bøyum, e-påaste: johannes.boyum@bt.no,
 tell.: 55 21 45 55/905 01 150
- Oppland - www.ais-oppland.net
 v. Per Tore Moen, e-påaste: avisiskolen@gd.no, tell.: 970 65 996
- Oslo og Akershus - www.avisiskolen.no/osloakershus
 v. Sigurd Ø. Sæthre, e-påaste: ss@mediebedriftene.no, tell.: 957 71 322
- Trøndelag - www.avisiskolen.no/trondelag
 v. Steinar Husbyn, e-påaste: steinar.husbyn@levanger.kommune.no,
 tell.: 907 52 199
- Vestfold, Telemark og Buskerud - www.avisiskolen.no/vetebu
 v. Kjell Bakken, e-påaste: kjell-b@sandefjordnett.no, tell.: 917 17 888

Stortinget

Stortinget
 0026 Oslo
 Sentralebuertie: 23 31 30 50
 Stortings informasjonshjørne: 23 31 35 96
 E-påaste: info@stortinget.no
 Nedtesejroe: www.stortinget.no
 Avis i Skolen og Stortings informasjonsseksjon daam heeftem dorjeme.
 Tjaalege: Sigurd Ø. Sæthre
 Haamoe jih dorjese: Svenner reklamebyrå AS
 Áutesejroeuvvie: Torgeir Wittersø Skancke
 Trygkeme: Erik Tanche Nilssen AS

ISBN: 978-82-7817-094-6

*Jienebh
heefth?*
 DONGKH DAESNIE:
www.valghefter.no